

*М.П. Лукашевич, О.М. Лукашевич
Lukashevych, M.P., Lukashevych, O.M.*

Ресоціалізація як інструмент відтворення соціального капіталу: методологічний дискурс

Resocialization as a tool for reproduction of social capital: Methodological discourse

Обґрунтовано доцільність використання як методології дослідження взаємовпливів ресоціалізації та соціального капіталу у дослідницьку парадигму, що включає: концепцію адаптивно-розвиваючої соціалізації, теорію людського капіталу П. Бурдьє та дослідницьку схему соціального капіталу В. Радаєва.

Ключові слова: соціалізація, ресоціалізація, людський капітал, соціальний капітал, відтворення людського капіталу, адаптивна потреба, адаптивна діяльність.

This article proves it advisable to use mutual influences of resocialization and social capital as a research methodology in the research paradigm that includes as follows: the concept of adaptive-developing socialization, Bourdieu's theory of human capital and research scheme of social capital by B. Radayev.

Keywords: socialization, resocialization, human capital, social capital, human capital reproduction, adaptive need, adaptive activities.

Актуальність теми статті обумовлена деформація-ми соціального капіталу українського суспільства від руйнівних впливів кризових явищ в усіх сферах соціального життя, що проявляються в дезадаптаційних процесах людини в соціумі, явищем її десоціалізації.

У той же час зв'язок між соціалізаційними процесами та соціальним капіталом ще не знайшов достатнього висвітлення в результатах соціологічних досліджень, що утруднює збереження і відновлення соціального капіталу в складних кризових умовах.

Мета – дослідити евристичні можливості наукових категорій “ресоціалізація” та “соціальний капітал” та обґрунтувати дослідницьку парадигму, що базується на методології взаємовпливів соціальних феноменів, які відображені у цих категоріях.

Зазначимо, що у вітчизняному соціологічному просторі склалось певне уявлення про ресоціалізацію як процес засвоєння особистістю нових знань, цінностей, ролей,

навичок замість колишніх [1, с. 114]. Таке визначення має право на існування, відображаючи певну відновлювальну дію щодо процесу самореалізації. Однак при цьому важко розрізнити це поняття з реадaptaцією як повторною адаптацією людини до нового (оновленого) оточуючого середовища. Хоча саме зв'язок адаптаційних і соціалізаційних процесів дозволяє пояснити сутність ресоціалізації та її вплив на соціальний капітал людини, який інтегрується у соціальний капітал суспільства. Методологічним підґрунтям такого дослідження може слугувати концепція адаптивно-розвиваючої соціалізації [2].

Адаптивна складова у назві концепції відображає процес соціальної адаптації, який розуміється як специфічна адаптивна діяльність людини, що мотивується актуалізацією певних потреб. Йдеться про потреби двоякого роду. З одного боку це – потреба у конкретному даному виді діяльності, а також у коригуванні цієї діяльності з метою досягнення оптимальної взаємодії. З іншого – орієнтувальні потреби, що споконвічно властиві людині. Цей вид потреби актуалізується внаслідок елементу новизни ситуації. Як бачимо, і ті, й інші потреби актуалізувалися внаслідок реальних змін у сфері предметної соціальної діяльності. Причому вплив їх на індивіда має загальний, сумісний характер. І в цьому плані їх взаємовплив, взаємодія визначають, по-перше, структуру адаптивної потреби, а по-друге – зміст адаптивної діяльності, що зумовлюється цією результуючою потребою.

Під впливом адаптивної потреби (що структурно складається з коригуючої та орієнтувальної потреб) здійснюється полімотиваційне, тобто під спільним впливом потреб кожного виду, формування у свідомості людини загальної мети та програми адаптивної діяльності. У цьому разі мета полягає в оптимізації взаємодії індивіда та середовища в нових умовах. А програма передбачає орієнта-

Лукашевич Микола Павлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ);

Лукашевич Оксана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ).

Lukashevych, Mykola Pavlovych, Dr. S. (Philosop.), Professor, Head of the Department of Social Work and Social and Humanitarian Disciplines, Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv).

Lukashevych, Oksana Mykolaivna, PhD (Psychol.), Docent, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv).

© Лукашевич М.П., Лукашевич О.М., 2016

© Lukashevych, M.P., Lukashevych, O.M., 2016

цію й оцінювання цих умов (адаптивної ситуації), а також корекцію поведінки особистості та соціального середовища з метою досягнення оптимізації їх взаємодії. У результаті узгоджуються інтереси особистості та соціального середовища, і на цьому новому рівні узгодження триває соціальна діяльність, пов'язана із задоволенням нових потреб. Отже, ми прийшли до розуміння соціальної адаптації як зумовленої змінами соціальної реальності специфічної адаптивної діяльності людини, пов'язаної з оптимізацією у відповідь на ці зміни, взаємодії індивіда з навколишнім соціальним середовищем. Структура адаптивної діяльності при цьому передбачає оцінювання характеру та значущості змін, а також виконувати на цій основі потрібної корекції поведінки особистості та перетворення навколишнього середовища. Із розуміння єдності орієнтувальної та предметної діяльності логічно випливає пояснення утруднень у соціальній адаптації, що відбувається на сучасному етапі розвитку суспільства.

Масштаби, тип і значущість змін, що відбуваються, спричиняють утруднення в пізнанні та оцінюванні особистістю суспільної значущості цих змін, а також у виробленні програми адекватної корекції взаємодії особистості та середовища. В основі нашого підходу лежить розуміння детермінованості всіх рівнів адаптації людини – біологічного, психологічного та власне соціального. У такому контексті соціальна адаптація розглядається як вид взаємодії особистості (або соціальної групи) із соціальним середовищем, під час якої узгоджуються вимоги й очікування її учасників та яка містить решту рівнів взаємодії: біологічний, психологічний та ін. [3, с. 12] Таке визначення хоча й передбачає як головний аспект відбиття діалектичної єдності та суперечності біологічного, психічного й соціального в адаптивній діяльності людини, водночас, на наш погляд, недостатньо чітко визначає характер і масштаби соціальної адаптації як виду взаємодії людини та середовища. Це створює основу як для невиправдано, на нашу думку, "завуженого", так і надто широкого трактування цього поняття, що впливає на розуміння співвідношення понять "соціальна адаптація" та "соціалізація". Звернімо увагу, що дослідники проблеми адаптації особистості по-різному оцінюють зв'язок, співвідношення, залежність, понятійні межі процесів адаптації та соціалізації особистості. Більшість авторів однакові в одному: процеси соціалізації та адаптації безсумнівно взаємопов'язані, впливають певним способом один на одного і перебувають у певних співвідносинах. У решти авторів точки зору групуються за двома напрямками. Дослідники першої групи додержуються поглядів на адаптацію як складову частину, елемент, внесок у соціалізацію. Так, І.А. Мілославова вважає, що "соціальна адаптація – це лише частина або момент соціалізації" [4]. Такої точки зору часто дотримуються також і західні соціологи.

Протилежна позиція, тобто розуміння адаптації як ширшого поняття, ніж соціалізація, властива насамперед авторам, що розглядають адаптацію як сутність та субстанцію життя, яка на рівні адаптації людини здійснюється за допомогою двох програм спадкоємства: біологічної та соціальної. Представники цієї групи вважають, що більш загальним соціальним явищем є адаптація, а соціалізація є формою адаптації, її частиною. Наприклад, Т. Шибутані вважає, що "хоча соціалізація часто розглядається як постійне нагромадження навичок, плідніше дивитися на неї як на безперервну адаптацію живого організму до його

оточення". Соціалізація – це процес адаптації до нових умов, що триває все життя, вважає він, розглядаючи при цьому соціалізацію як переривчастий процес, що складається з ряду пристосувань особистості до певних соціальних груп [5]. Як бачимо, розбіжності в позиціях обох груп пов'язані з порівнянням обсягів цих понять. Проте цим не вичерпується характер взаємовідносин між ними. Насправді вони набагато складніші, що потребує додаткових досліджень. Як визначений конкретними історичними та соціально-економічними умовами суспільства процес соціалізації не є механічним сприйняттям індивідом готової соціальної "форми". Індивід як "об'єкт" соціалізації водночас є суб'єктом суспільної активності, творцем нових суспільних форм. Тому соціалізація відбувається тим успішніше, чим активніша участь індивіда у творчо-перетворювальній суспільній діяльності. Із цих позицій під соціалізацією ми розуміємо процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого складаються різноманітні зв'язки особистості із суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку. Порівнюючи далі запропоноване нами розуміння соціалізації з поняттям "соціальна адаптація" у широкому розумінні (тобто адаптація людини в цілому) слід зазначити, що вони тісно взаємопов'язані та мають цілий ряд як спільних, подібних рис, так і відмінних.

Подібність процесів, на нашу думку, зумовлена: наявністю людського індивіда як об'єкта та суб'єкта обох процесів; обидва процеси здійснюються під впливом усіх основних сфер суспільного життя: матеріального виробництва, духовної культури, соціального керування, педагогічної діяльності, освіти та ін.; важливими елементами цих процесів є засвоєння інформації про навколишнє середовище та встановлення позитивних соціальних зв'язків та відносин у середовищі. До відмінностей процесів ми відносимо: у процес соціалізації та адаптації людина вступає з різними рівнями свого розвитку; процеси різняться за глибиною впливу на людину. Соціалізація – тривалий, безперервний процес, тоді як адаптація пов'язана зі змінами й триває до моменту досягнення вільного функціонування в середовищі; соціалізація – процес входження особистості в соціальне суспільство в цілому, через набуття соціального досвіду людства. Адаптація – процес входження особистості в конкретну соціальну спільноту, через засвоєння соціального досвіду цієї спільноти та використання нагромадженого раніше соціального досвіду.

Спираючись на виконане порівняння, доходимо висновку, що залежно від ступеня завершеності у процесі соціалізації необхідно виокремити певні етапи, які різняться рівнями спеціалізованості індивіда. Порівнюючи далі виокремлені у дослідженнях періоди соціалізації з отриманими нами залежностями інтенсивності адаптації у різні періоди життя тих, хто адаптується, ми дійшли висновку про наявність істотних відмінностей в інтенсивності адаптації на кожному з рівнів соціалізації. Виявилось, що адаптація та соціалізація мають тенденцію підвищувати активність протікання від етапу до етапу. Для успішної адаптації особистості потрібен певний рівень соціалізації. Чим вищий рівень соціалізації, тим успішніше й активніше розвивається адаптація. Відбуваються ці процеси також

одночасно під час подальшого розвитку та вдосконалення особистості.

Функції соціалізації та адаптації перебувають у діалектичній взаємодії. Так, на певному рівні соціалізації у взаємодії особистості та середовища виникає момент динамічної рівноваги, погодження норм та традицій середовища й поведінки людини. Нове, що виникло, створюючи суперечність між рівнем соціалізації особистості та вимогою нетрадиційної поведінки у відповідь на зміни середовища, порушує рівновагу й мотивує адаптаційну поведінку. Під час адаптації дана суперечність знімається, причому в цьому “бере участь” також соціалізація через адаптаційні можливості соціалізованого тією чи іншою мірою індивіда. Із завершенням адаптації, коли “нове” стає “звичним”, воно у вигляді нових засвоєних у процесі адаптації знань, умінь, звичок закріплюється у вищому рівні соціалізації індивіда, що відповідає соціальному середовищу, яке змінилося. Досягнутий рівень соціалізації дає змогу індивідові вільно функціонувати у цьому середовищі, що змінилося, спираючись на новий, вищий рівень своїх адаптаційних можливостей. При тому подальше функціонування, як і засвоєння наступної адаптаційної ситуації, здійснюватиметься ефективніше, ніж раніше, забезпечуючи тим самим безмежність і безперервність розвитку особистості та перетворення, удосконалювання середовища. Таке розуміння взаємозв'язків та взаємопереходів процесів адаптації та соціалізації лягло в основу розробки адаптивно-розвиваючої концепції соціалізації [6].

Сутність адаптивно-розвиваючої концепції соціалізації полягає в розгляді соціалізації як взаємодії людини, що триває все її життя, із навколишнім середовищем шляхом (за допомогою) адаптацій, що змінюють одна одну, у кожній зі сфер її життєдіяльності. Усяка адаптація як особлива діяльність людини, що пов'язана із засвоєнням чергової нової соціальної ситуації (суб'єктивно нової для конкретного індивіда), додає їй соціального досвіду (що об'єктивно існує як елемент культури цього суспільства) і тим самим підвищує рівень її соціалізації. Подальша адаптація індивіда, спираючись на новий, вищий рівень його соціалізації, відбувається ефективніше, уможлиблюючи його швидше підняття на чергову сходинку соціалізації. Під час сукупної взаємодії індивіда зі соціальним середовищем (а отже і впливу індивіда на суспільство в напрямі задоволення своїх соціальних потреб) відбуваються зміни у суспільстві в бік більшої орієнтації на людину, сукупність її соціальних інтересів. Отже реалізується другий бік неподільного процесу соціалізації – соціалізація суспільства. Очевидно, що соціальна адаптація і соціалізація – це нерозривні у своїй єдності процеси, що доповнюють один одного й мають у своїй основі (як і будь-яка взаємодія у природі) обмін інформацією, енергією та речовиною, проте різняться як змістовними, так і часовими параметрами.

Запропонована модель соціалізації має методологічне значення для нашого дослідження. По-перше, вона дозволяє чітко визначити взаємозв'язок між адаптацією та соціалізацією, і відповідно – між реадaptaцією та ресоціалізацією. По-друге, охоплюючи дією адаптивної соціалізації всі складові людини як біопсихосоціальної системи, ця модель може бути орієнтована і на відповідні складові соціального капіталу, про які йтиметься нижче. Потретє, розуміння соціалізації як процесу, що складається з переривчастих у часі соціальних адаптацій, дає можли-

вість диференціювати у часі (а значить і вимірювати) процес ресоціалізації. По-четверте, виникає потреба уточнити зв'язок ресоціалізації із дезадаптацією, поняття якої широко використовується у сучасних соціологічних дослідженнях. Зазначимо, що наведені методологічні орієнтири певною мірою визначають логіку подальшого дослідження у дискурсі соціального капіталу як складової людського капіталу. Поява теорії людського капіталу пов'язана з ідеями І. Фішера – американського економіста початку ХХ ст. Він запропонував вважати капіталом все, що відповідає критерію генерування потоку прибутків протягом визначеного часу, при цьому будь-який прибуток є продуктом якогось різновиду капіталу [7]. За такого розуміння капіталом є будь-який запас благ, що може накопичуватись, а його корисне використання триває протягом значного періоду і приносить прибуток. Виходячи з цього людські здібності, знання та навички також необхідно визнати специфічною формою капіталу, бо вони є особистісною власністю кожного індивіда, забезпечують йому отримання більш високого прибутку в майбутньому за рахунок відмови від частки поточного споживання, вимагають для свого формування від індивіда та суспільства значних витрат, мають властивість накопичуватись і рахуються як певний запас. Формування сучасної теорії людського капіталу та виділення її в самостійну соціологічну течію на кінець 1950–1960 рр. пов'язують з представниками чиказької школи *Т. Штульманом* та *Р. Беккером* [8, с. 145–157].

Вважається, що широку популярність термін “соціальний капітал” отримав завдяки дослідженням політолога Р. Патнема [10] і роботам соціолога Дж. Коулмана [9]. За Коулманом, основу соціального капіталу складає належність до групи і внутрішньогрупово довіра. Подібно до інших форм капіталу, соціальний капітал є продуктивним і полегшує виробничу діяльність: сприяє досягненню певної мети, добитися якої за його відсутності неможливо. Так, група, усередині якої існує повна надійність і абсолютна довіра, здатна вчинити набагато більше порівняно з групою, що не має цих якостей.

На думку вчених, соціальний капітал, разом з іншими формами капіталу, сприяє добробуту і конкурентоспроможності нації. Окрім цього, згідно з даними Р. Патнема, отриманими в США, існує високочастотний позитивний зв'язок соціального капіталу з хорошим здоров'ям, добробутом [10]. Високий соціальний капітал суспільства не лише сприяє процвітанню і підвищенню добробуту нації, а й робить її представників гармонічнішими, благополучнішими і соціально-відповідальнішими. Р. Патнем у книзі “Щоб демократія діяла. Громадянські традиції в сучасній Італії” визначав соціальний капітал як традиції соціальної взаємодії, що “йдуть в глиб історії, припускаючи норми взаємності і довіри між людьми, широке поширення різного роду добровільних асоціацій і залучення громадян у політику заради рішення проблем”, що визначаються співтовариством [10, с. 224].

Ф. Фукуяма розглядав соціальний капітал як певний потенціал суспільства або його частини, що виникає за наявності довіри між його членами. Науковець розумів довіру як очікування, що виникає у членів співтовариства, того, що інші його члени поводитимуться більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточення, у згоді із загальними нормами. Деякі з цих норм відносяться до сфери фундаментальних цінностей (наприклад, до

розуміння Бога або справедливості), проте в це число входять і такі цілком світські речі, як професійні стандарти і корпоративні кодекси поведінки. Фукуяма підкреслював значний вплив, який культура, соціальний капітал, довіра вчиняють на громадянське життя суспільства [11]. Треба зауважити, що соціальний капітал, як і інші форми капіталу, здатний до самозростання. Проте соціальний капітал має ряд властивостей, притаманних тільки йому. Нижче вказані основні з них [12]: не є атрибутом окремої людини (на відміну від культурного і людського капіталу); його структурну основу формують мережі соціальних зв'язків; інституціональною основою соціального капіталу є належність до певного соціального кола або членство в групі; міра формалізації соціального капіталу відносно низька; соціальний капітал не відчужуваний від людей, які ним володіють.

Під соціальним капіталом розуміється сукупність відносин, що породжують дії. Він пов'язаний із встановленням і підтримкою зв'язків з іншими господарчими суб'єктами (агентами). Ці відносини поєднані з очікуваннями того, що агенти будуть виконувати свої обов'язки без санкцій. Одночасно концентрація очікувань і обов'язків відображається поняттям довіри (trust). Соціальний капітал не є атрибутом окремої людини, його структурна основа формується мережею соціальних зв'язків, що використовується для передачі інформації, економії ресурсів, взаємного навчання правилам поведінки, формування репутацій. Інституціональна основа – належність до певного кола або членство в групі. Таке розуміння соціального капіталу дає можливість розробити дослідницьку схему практичного спрямування. Це сукупність операційних понять, що можуть бути безпосередньо використані в емпіричних дослідженнях. Йдеться про поняття “капітал”, його окремі форми та конвертацію цих форм.

За такою дослідницькою схемою капітал розуміється як соціально-економічний феномен з відповідними характеристиками: стани капіталу – інкорпорований; об'єктивований; інституціоналізований; форми капіталу – економічний; фізичний; культурний; людський; соціальний; адміністративний; політичний; символічний. Усі різновиди капіталу описуються у їх трьох станах; кожному виду капіталу відповідає своя страфікаційна система, а також особливості у способах передачі різних форм капіталу між господарчими агентами. У сукупності форм капіталу його економічна форма розглядається не в “чисто економічному”, а в соціологічному дискурсі. Від економічного капіталу відокремлюють робочу силу, яку неможливо описати в рамках суто економічного капіталу. Її суть розкривається через фізичний капітал, культурний капітал, людський капітал, соціальний капітал, адміністративний капітал, політичний капітал і символічний капітал. Зазначені форми капіталу можуть конвертуватися в економічний капітал, у його грошову форму, тобто всі капітали мають здатність взаємної конвертації. Масштаби, характер, сфери використання і форми конвертації встановлюються у процесі співвіднесення і оцінювання, що здійснюється різними господарчими агентами. Використання ресурсів неможливо поза соціальних відносин. Будь-який капітал являє собою соціальне відношення.

На думку П. Бурдьє [13], соціальний капітал складається із соціальних відносин, що дають змогу індивідам мати доступ до ресурсів, якими володіють інші індивіди, з одного боку, а з іншого – з характеристики кількості та

якості цих ресурсів. Основними формами інституціоналізації соціального капіталу виявляються форми належності до суспільної ієрархії – титули як знаки визнання заслуг, успіхів у будь-якій діяльності (у т.ч. дворянські і службові), а також належність до певного професійного стану. У концепції Бурдьє можливі три варіанти втрати соціального капіталу: втрата зв'язків, втрата статусів, втрата дружби. Втрата зв'язків пов'язана з ризиком невдячності, коли маєш справу із ненадійним партнером. Нерівна за статусами інтеракція характеризується ризиком “асиметричної взаємності”. Так людина, що має відносно низький статус у суспільній ієрархії, легко вступає у статусні відносини, оскільки її включення в інтеракцію швидко компенсується прибутком від соціальних зв'язків. Ризик втрати дружби позначений систематичним обмеженням соціального капіталу за перетворення дружніх стосунків у певні економічні калькуляції – дружба втрачає свій сенс взаємодії, що не передбачає вигоди [14, с. 351].

Думка про можливі варіанти втрати соціального капіталу вельми важлива для нашого дослідження, адже втрата описується як певний розрив соціальних зв'язків. Відповідно до нашої концепції адаптивно-розвиваючої соціалізації причиною подібних розривів є дезадаптація людини у тій чи іншій сфері, що призводить до втрати (або зменшення) соціального капіталу. Для розуміння механізмів відтворення соціального капіталу доречно знову звернутись до подібних процесів щодо людського капіталу. Нагадуємо, що у сучасній соціології *людський капітал* зазвичай розуміють як сформований завдяки інвестиціям і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які доцільно використовуються у тій чи іншій галузі суспільного виробництва, сприяють зростанню ефективності праці і тим самим впливають на зростання заробітків (прибутків) людини. Людина розвивається і зростає на основі *інвестицій*, як у суспільному секторі економіки через ринковий механізм, так і в індивідуальному – у розумінні витрат часу та зусиль на накопичення особистих знань, навичок, досвіду. Зрозуміло, що особистісні витрати включаються в суспільні через активну діяльність їх власників.

Інвестиції в людський капітал мають ряд *особливостей*. Зиск від інвестицій в людський капітал безпосередньо залежить від терміну життя його носія. При цьому ефект інвестиції тим сильніший, чим раніше, якісніше і довготриваліше вона реалізується. Людський капітал може як накопичуватись, так і старіти. Старіння обумовлюється як віковими змінами людського організму, так і моральними, пов'язаними зі старінням та зменшенням цінності отриманої освіти.

1. Людський капітал зростає із активністю трудової діяльності та різко зменшується із досягненням верхньої межі працездатного віку.

2. У процесі формування людського капіталу. Його вплив на заробіток тих, хто навчається, і тих, хто вчить, зростає.

3. Критерієм інвестування в людський капітал вважають їх доцільність та економічну необхідність.

4. Характер та види інвестування в людину обумовлені історичними, національними, культурними особливостями і традиціями.

5. Інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними з позиції як окремої людини, так і суспільства в цілому.

У *структурі інвестицій* в людський капітал най-

важливішими є вклад в науку як рушій науково-технічного прогресу, освіти, яка визначає інтелектуальний потенціал суспільства, та здоров'я як запоруку продовження тривалості життя носіїв людського капіталу та його функціонування. Основними показниками активів людського капіталу є середня тривалість життя, рівень освіти та реальний валовий продукт на душу населення. Інтегрованим показником є *Індекс людського розвитку*, який розраховується як середня тривалість життя, рівень освіти та матеріального благополуччя. Завдяки такому індексові економічний розвиток країни оцінюється за принципом: розвиток для людей, а не люди – для розвитку.

Відтворення людського капіталу відбувається циклічно, здійснюючи функціональний колообіг, втілюючись у життєдіяльності його носія – людини. Виявлено сім стадій такого колообігу.

1. Інвестування в людину шляхом конкретних вкладів.
2. Накопичення людиною необхідного творчого потенціалу.
3. Виникнення накопиченого потенціалу в процесі праці, що призводить до зростання її ефективності.
4. Зростання прибутків людини та отримання інших ефектів.
5. Збільшення рівня споживання і підвищення якості життя людини.
6. Підвищення мотивацій, зацікавленості в нових інвестиціях.
7. Нове інвестування в людину.

Сукупність функціональних обігів утворюють загальний обіг індивідуального людського капіталу, що з'єднується в єдиному процесі суспільного відтворення з іншими індивідуальними капіталами, утворюючи загальний обіг сукупного людського капіталу.

Таким чином, теорія людського капіталу, що зароджувалась в надрах економіки, набула широкого впливу в соціологічних науках, зокрема в соціології ринку. Ця теорія дозволяє порівнювати формування соціального капіталу на кожній стадії колообігу його відтворення і здійснювати своєчасний управлінський вплив через відповідне інвестування.

Висновки.

1. Адаптивно-розвиваюча модель соціалізації має методологічне значення для нашого дослідження: а) дозволяє чітко визначити взаємозв'язок між адаптацією та ресоціалізацією; б) охоплюючи дією адаптивної соціалізації всі складові людини як біопсихосоціальної системи, ця модель може бути орієнтована і на відповідні складові соціального капіталу; в) дає можливість диференціювати у часі (а значить і вимірювати) процес ресоціалізації; г) уточнює зв'язок ресоціалізації із дезадаптацією; це поняття широко використовується у сучасних соціологічних дослідженнях.

2. Соціальний капітал розуміється як сукупність соціальних відносин, що породжують дії. Він пов'язаний із встановленням і підтримкою зв'язків з іншими господарчими агентами.

3. Дослідницька схема практичного спрямування соціального капіталу являє собою сукупність операційних понять, що можуть бути безпосередньо використані в емпіричних дослідженнях: поняття капітал, його окремі форми та конвертація цих форм.

4. Втрати соціального капіталу (зв'язків, статусів, дружби) слід розглядати як дезадаптаційні процеси, що ведуть до розриву соціальних відносин, тобто десоціалізації. А відновлення соціального капіталу розуміється як процес ресоціалізації структурних елементів соціального капіталу людини шляхом інвестицій.

Список використаних джерел

1. *Соціологія* : терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник; за заг. ред. В.М. Піги. – К. : "Каравела", Л. : "Новий Світ-2000", 2002. – 480 с.
2. *Лукашевич М.П.* Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
3. *Философский энциклопедический словарь* / гл. редакция : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев и др. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
4. *Милославова И.А.* Адаптация как социально-психологическое явление // Социальная психология и философия / И.А. Милославова. – Л., 1973. – Вып. 2. – С. 116–118.
5. *Шибутани Т.* Социальная психология / Т. Шибутани. – М., 1969. – С. 408, 467.
6. *Лукашевич Н.П.* Теория социализации как методологическая основа социальной работы с молодежью // Молодежная политика : опыт, проблемы, перспективы. Ч.1. – К., 1992. – С. 84–85.
7. *Fisher I.* The Nature of Capital and Income / I. Fisher. – L., 1927. – р. 189.
8. *Добреньков В.И.* Фундаментальная социология : в 15 т. – Т. 7 : Человек. Индивид. Личность / В.И. Добреньков, А.И. Кравченко. – М. : ИНФРА, М., 2005. – С. 145–157.
9. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3.
10. *Putnam R.D.* Bowling Alone. The collapse and revival of American community / R.D. Putnam. – N.Y. : Simon and Shuster, 2000. – 384 p.
11. *Фукуяма Ф.* Доверие / Ф. Фукуяма. – М. : Изд-во "Хранитель", 2006. – 730 с.
12. *Bourdieu, P.* Le capital social : notes provisoires / P. Bourdieu // Actes Rech. Sci. Soc. – 1980. – Vol. 31. – P. 2–3.
13. *Радаев В.В.* Экономическая социология. Конспект лекций / В.В. Радаев. – М., 1998. – 368 с.
14. *Соболевська М.* Соціальний капітал // Соціологічна енциклопедія (уклад. В.Г. Городяненко). – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

Стаття надійшла 25.12.2015